

עיונים לפרשת שופטים עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה טלפקס 04-6790632
לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

מינוי דיין שאינו הגון הרב מנשה צימרמן

שאינם הוגנים דווקא לחטא של עבודה זרה ולא לחטא אחר. כאשר הדיינים דנים דין אמת הם נקראים בשם "אלוהים", ויש במעשיהם השראת שכינה. אך כאשר הדיינים אינם הוגנים לדון, נחשב הדבר כמו עבודה זרה, שמונעת את השראת השכינה.⁷

בדברי הגמרא יש מענה רק לשייכותו של פסוק אחד מתוך שלושת הפסוקים (הפסוק העוסק באיסור האשרה) לפרשת מינוי השופטים, אך עדיין קשה מדוע מופיעים כאן הפסוקים העוסקים באיסור בניית מצבה ובאיסור הקרבת בהמה בעלת מום. הרמב"ם מביא את דברי הגמרא בצורה אחרת. בדברי הרמב"ם יש מענה לכל שלושת הפסוקים. במקום אחד כותב הרמב"ם⁸:

[...] כל המעמיד לישראל דיין שאינו הגון כאילו הקים מצבה, שנאמר ולא תקים לך מצבה אשר שנה ה' אלהיך, ובמקום תלמידי חכמים כאילו נטע אשרה, שנאמר לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך[...]

במקום אחר מוסיף וכותב הרמב"ם⁹:

מי שאינו ראוי לדון מפני שאינו יודע או מפני שאינו הגון, שעבר ראש גלות ונתן לו רשות או שטעו בית דין ונתנו לו רשות, אין הרשות מועלת לו כלום עד שיהא ראוי שהמקדיש בעל מום למזבח אין הקדושה חלה עליו.

לפי הרמב"ם, לכל שלושת הפסוקים יש שייכות ועניין למינוי שופטים. מינוי דיין שאינו הגון דומה להקמת מצבה. מינוי דיין שאינו הגון כאשר יש תלמידי חכמים בסביבה - דומה לנטיעת אשרה ליד מזבח ה'. מינוי של דיין שאינו הגון¹⁰ אינו חל, בדומה להקדשת בהמה בעלת מום לקרבן.

בדברי הרמב"ם הללו יש קושי - כיצד יכול היה לסטות מדרשת חז"ל המופיעה בגמרא, ולדרוש את הפסוקים באופן אחר? חלק

חלקה הראשון של פרשת שופטים¹ עוסק בענייני השופטים והדיינים שבישראל. בחלק זה מצטווה עם-ישראל למנות שופטים, לדון דין צדק, לדון את העובד עבודה זרה, לעלות לבית-הדין הגדול כאשר הדין מסופק, ולהעניש את הדיין שאינו מקשיב לבית-הדין הגדול (זקן ממרא). באמצע דינים אלו פונה התורה לציוויים אחרים: לא לטעת אשרה (עץ הנועד לשם עבודה זרה), לא לבנות מצבה (מזבח העשוי ממספר רב של אבנים), ולא להקריב קרבן בעל מום. שלושת הציוויים הללו אינם קשורים לנושא הכללי - נושא השופטים. פרשנים רבים² עסקו בשאלה מדוע בתוך הפרשייה העוסקת בשופטים הוכנסו שלושת הפסוקים האלו, שלכאורה אינם מן העניין. במאמר זה ננסה להבין כיצד הרמב"ם למד את הפסוקים הללו.

המקור הראשון שבו נראה שיש התייחסות לסמיכות זו בין הפסוקים הוא בדברי הגמרא. הגמרא³ דורשת את הפסוק "לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך"⁴ אודות מי שמעמיד דיין שאינו ראוי לדון:

אמר ריש לקיש, כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נטע אשרה בישראל, שנאמר "שופטים ושוטרים תתן לך" וסמך ליה (=וסמוך לזה נאמר) "לא תטע לך אשרה כל עץ".

רב אשי מוסיף על דברי ריש לקיש (לאור הסיפא של הפסוק), שכאשר העמדת הדיין שאינו הגון נעשית במקום שבו יש תלמידי חכמים - הרי זה חמור יותר, וכאילו יש בכך עיסוק בעבודה זרה במקום הקדוש של המזבח⁵:

אמר רב אשי, ובמקום שיש תלמידי חכמים כאילו נטעו אצל מזבח, שנאמר "אצל מזבח ה' אלהיך".

המפרשים⁶ מסבירים מדוע התורה מדמה מצב של מינוי דיינים

6. ריטב"א, עבודה זרה, דף נב, ע"א; מהרש"א, סנהדרין, דף ז, ע"ב ועוד.
7. המפרשים נותנים הסבר נוסף לדמיון למצבה: כשם שגם קורבן לשם ה' נאסר על מצבה, כך גם דיין שאינו הגון פסול, אף אם הוא דן דין אמת (דרישה, סימן ח).
8. סנהדרין ג, ח.
9. סנהדרין ד, טו.
10. נציין שמאמר זה אינו עוסק בפן ההלכתי של מינוי דיינים, ולכן לא עסקנו בשאלה מה הוא הגדר של "אינו הגון", וכן בשאלה האם בשתי ההלכות מתכוון הרמב"ם לאותו גדר.

1. טז, יח עד יז, יג.
2. עיין בספר "הדר התורה" על דברים (של הרב איתן שנודרפי): מבנה פרשת שופטים.
3. סנהדרין, דף ז, ע"ב; עבודה זרה, דף נב, ע"א.
4. טז, כא.
5. בהמשך נתייחס לקושי הגדול שיש בפסוק זה - מדוע האיסור של עבודה זרה נאמר דווקא ביחס למזבח? הרי אסור לעבוד עבודה זרה בכל מקום! ועיין ברש"י, שביאר שאין הפסוק עוסק בעבודה זרה ממש, אלא יש כאן איסור נטיעה לשם יופי בצמוד למזבח.

לדברי הרמב"ם.

נסיים בדברי הנצי"ב מוולוז'ין¹⁹, שעל-פיהם מובן מדוע יש לדרוש דווקא באופן זה את הפסוקים. הנצי"ב מסביר שאשרה היא עבודה זרה האסורה בכל מצב. לעומת זאת, מצבה הייתה מותרת בזמן האבות, ואפילו משה רבנו, לפני קבלת התורה, בנה מצבה. גם במינוי דיינים יש הבדל בין מצבים שונים. כאשר יש בעיר דיין הראוי להורות - לעולם אין למנות עם-הארץ להיות דיין, וזה דומה לאשרה. אך במקרה שבו אין דיין הראוי להורות - אם יש אפשרות להשיג דיין או למנות אפילו תלמיד חכם שאינו ראוי לדון - אסור למנות עם-הארץ, אך אם אין אפשרות כזו - הדבר מותר (ועדיף מכך שילכו לדון אצל גוי), ולכן זה דומה למצבה.

יהי רצון שנזכה לביאת גואל צדק בקרוב, ויתקיים בנו²⁰ "ואשיבה שופטין כבראשונה ויועצין כבתחילה אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה".

מהפרשנים¹¹ כתבו שכנראה לרמב"ם הייתה גרסה אחרת בגמרא¹² או מקורות אחרים שאינם ידועים לנו¹³, ואילו אחרים הסבירו כיצד דרש כן¹⁴. ביחס לאפשרות האחרונה (שהרמב"ם דרש דרשה זו מעצמו) כותב 'הכסף משנה' שאין זו דרכו של הרמב"ם לסטות מדרשות חז"ל¹⁵:

הרב מהר"י קולון האריך הרבה בשורש קי"ז לבקש מנוח לכך גלגול...] ורואה אני דבריו טובים ונכוחים אילו היה דרכו של רבינו לדרוש הפסוקים מדעתו ולהניח הדרשה המפורשת בגמרא.

מקור חשוב¹⁶ בהקשר זה הוא דברי האגדה אודות כיסא המלכות של שלמה המלך. בכיסא שלמה היו שש מדרגות¹⁷. במדרש¹⁸ מופיע שכל מדרגה הייתה כנגד אחת מששת הפסוקים הקשור לאופן שבו יש לדון: 1. "לא תטה משפט". 2. "לא תכיר פנים". 3. "לא תקח שוחד". 4. "לא תטע לך אשרה". 5. "ולא תקים לך מצבה". 6. "לא תזבח[...] אשר יהיה בו מום". ממדרש זה רואים באופן ברור שיש לדרוש פסוקים אלו ביחס לדין צדק, וממילא ייתכן שזהו המקור

15. אך עיין בכסף משנה עצמו שכתב (פסולי המוקדשין ב, ב) שלעיתים הרמב"ם יביא דרשה מפסוק אף שאינה מוזכרת במפורש בגמרא, כיוון שהיא יותר פשוטה - אם אין בכך נפקא מינה להלכה.
16. מובא במהרי"ק שם, בדרישה בחושן משפט, סימן ח; ובהגהות הגר"א, סימן ג, אות כג ועוד.
17. מלכים א, י, כ.
18. דברים רבה, פרשה ה, אות ה.
19. העמק שאלה, שאילתות, משפטים (סימן נט), אות מו.
20. ישעיהו א, כו.

11. דרכי משה, סימן ח.
12. כך עולה מדברי הרמב"ם בפירושו המשנה בבכורות ד, ד, שם הוא כותב שהמקור לדרשה של אשרה ומצבה הוא בגמרא סנהדרין. אמנם לא מופיעה שם הדרשה של בעל מום, ועיין בהמשך המאמר.
13. כסף משנה, סנהדרין ג, ח.
14. שו"ת מהרי"ק, סימן קיז. מגדולי הפוסקים בסוף תקופת הראשונים, היה ראש ישיבה ופוסק באיטליה, רבו של הרב עובדיה ברטנורא ושל עוד. רבים מפסקיו מופיעים בשו"ע וברמ"א.

עינים במשנה תורה - הרב שלמה בן רחמים על איזה מרכיב של הסעודה יש לברך?

לבדו בין שעירבו עם דברים אחרים...] וכן הדגן שחלקו או כתשו ובשלו בקדרה...] וכן כל תבשיל שערב בו מחמשת המינין בין קמח בין פת, בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות". כלומר כל מאכל שמכיל אחד מחמשת מיני דגן - ברכתו מזונות.

אך הרמב"ם מסייג זאת⁵: "במה דברים אמורים, כשהיה המין הזה חשוב אצלו ולא היה טפלה, אבל אם היה אחד מחמשת המינין שעירב טפלה, אינו מברך אלא על העיקר ופותר את הטפלה". כלומר, מברכים על תערובת זו ברכת מזונות דווקא כאשר חמשת מיני דגן שבתערובת הם עיקר. אבל כאשר הם טפלים - הברכה היא לפי הרכיבים האחרים של התבשיל.

במקרה זה, של הטפלה המעורבת, יש הגדרה שונה לגבול בין עיקר לטפלה⁶: "כיצד היא הטפלה המעורבת? כגון לפת או כרוב שבשלו ועירב בו קמח של אחד מחמשת המינין **כדי לדבק**, אינו מברך עליו בורא מיני מזונות שהלפת הוא העיקר וקמחו טפלה, שכל דבר שמערבין אותו **לדבק** או כדי ליתן ריח או כדי לצבוע את התבשיל הרי זו טפלה, אבל אם עירב כדי ליתן טעם בתערובות הרי הוא עיקר".

כלומר, דבר שבא להעשיר את הצד החיצוני של המאכל ייחשב לטפלה, אולם דבר שבא לעשות את המאכל ערב יותר - יהיה העיקר, אף שאינו מרכיב ראשי בתערובת. בעזרת ה' במאמר הבא נרחיב בדיון זה.

ברוך ה', כל ארוחה שלנו מורכבת מכמה מאכלים, וכל מאכל יכול לכלול הרבה מרכיבים. איך נדע על אלו ממרכיבי הארוחה או המאכל עלינו לברך?

כתוב במשנה¹: "זה הכלל: כל שהוא עיקר ועמו טפלה - מברך על העיקר ופותר את הטפלה", כלומר - אם יש דבר-מאכל שהוא עיקר האכילה, אך יש דבר אחר שבא כנספח אליו, המאכל הנוסף נקרא "טפלה", כי הוא טפל ביחס לעיקר, וההלכה היא שיברך על העיקר ולא על הטפלה.

ומבאר הרמב"ם² על-פי הגמרא³: "הרי שצריך לאכול דג מליח ואכל הפת עמו כדי שלא יזיק המלח גרונו ולשונו, הרי זה מברך על המליח ופותר את הפת מפני שהפת טפלה לו, וכן כל כיוצא בזה".

כלומר - אדם שרוצה לאכול דג מלוח להנאתו, אולם ריבוי המלח צורב את גרונו, ולכן הוא אוכל גם חתיכת לחם כדי למנוע צריבה זו - יברך על הדג ולא על הלחם, כי הלחם אינו בא למטרת אכילה, אלא רק כדי לאפשר את אכילת הדג המלוח בהנאה.

הרמב"ם קורא למקרה הנ"ל 'טפלה שלא מעורבת', זאת בניגוד למקרה אחר שנכלל בדיון 'טפל ועיקר', שלו קורא הרמב"ם 'טפלה המעורבת', ושאותו נפרט כעת.

כותב הרמב"ם⁴: "קמח של אחד מחמשת המינין שבשלו בקדרה בין

4. משנה תורה שם, הלכה ד.
5. שם, הלכה ה.
6. שם, הלכה ו.

1. ברכות, דף מד, עמוד א.
2. הלכות ברכות, פרק ג, הלכה ז.
3. שם, ועיין בפירושו המשנה למסכת ברכות, פרק ו, משנה ז.